

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ

Τ Π Ο

ΙΑΚΩΒΟΥ Τ. ΒΙΣΒΙΖΗ

Εἰς τὰ ἐκδοθέντα ὑπ' ἐμοῦ ναξιακὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας ἀπαντοῦν αἱ λέξεις *ἀπόξυλον* (ἐπίθ.) ἢ *ἀπόξυλου* (ἐπίρρ.)¹⁾. Ἀμφότεραι χρησιμοποιοῦνται ἀδιακρίτως ὥς ὅρος προσδιορίζων ἀγροτικὸν ἀκίνητον, εἰς τὸν ὅποιον ἀπέδωκα ἐκεῖ τὴν ἔννοιαν τοῦ «ἀπεξηραμένου», παρασυρθεὶς ἐκ τῶν ἐρμηνειῶν τῶν διδομένων ὑπὸ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἐν λ. *ἀπόξυλος*).

Μεταγενεστέρως ὅμως ὁ φίλος Γυμνασιάρχης κ. Ἀντ. Κατσουρός²⁾, χαρακτηρίζων τὸ *ἀπόξυλος* ὥς ὅρον νομικόν, ἐρμηνεύει ὥς σημαίνοντα «ἀγροτικὸν κτῆμα (π.χ. χωράφιον) ἄνευ τῶν ἐν αὐτῷ πεφυτευμένων δένδρων». Εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ἄγεται, τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος ἐθίμου τῆς χωριστῆς κυριότητος τῶν δένδρων ἀπὸ τῆς τοῦ ἐδάφους, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς ἐν Κρήτῃ σημασίας τῆς λέξεως *ξύλοκαρπία*, ἡ ὁποία σημαίνει τοὺς ἐκ τῶν δένδρων (=ξύλων) καρποὺς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς δημητριακοὺς.

Ὁ κ. Κατσουρός δέχεται τὸ ἐθιμον τῆς χωριστῆς κυριότητος τῶν δένδρων ἀπὸ τῆς τοῦ ἐδάφους ὥς ἰσχύον ἐν Νάξῳ καὶ Ἀνδρῳ. Ἀλλ' ἡ σχέσις αὕτη, ἀναγομένη εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν δίκαιον³⁾, ἀπαντᾷ καὶ μέχρι σήμερον ὄχι μόνον εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, νησιωτικὴν καὶ ἡπειρωτικὴν, ἀλλὰ ἴσχυε καὶ ἀλλαχοῦ, ὥς λ.χ. ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ.

Τὴν λέξιν *ἀπόξυλον*, *ἀπόξυλου* συνήντησα εἰς νοταριακὰ ἔγγραφα τῆς Κρή-

¹⁾ Ι. ΒΙΣΒΙΖΗ, Ναξιακὰ ἔγγραφα τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ δουκάτου τοῦ Αἰγαίου (1538 - 1577), εἰς *Ἐπετηρίδα τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ δικαίου* τευχ. 4, (Ἀθῆναι, 1951), (καὶ εἰς ἀνάτυπον) 42, 88, 91, 97.

²⁾ Ἐνθ' ἀν., 157.

³⁾ Γλωσσικὰ σημειώματα, εἰς περιοδ. «Πλάτων», Ἔτος. Δ', τευχ. Β' (Ἀθῆναι, 1952) (καὶ εἰς ἀνάτυπον), 309 ἐπ.

⁴⁾ Περὶ τῆς σχέσεως ταύτης βλ. Ι. ΒΙΣΒΙΖΗ, Αἱ βολαὶ τῆς νήσου Κέας, εἰς *Ἐπετηρίδα Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, ΙΘ' (1949) (καὶ εἰς ἀνάτυπον), 52 - 3, καὶ τοὺς αὐτόθι ἀναφερομένους συγγραφεῖς, ἔτι δὲ F. MAROI, La proprietà degli alberi separata da quella del suolo, εἰς *Studia et documenta Historiae et Juris*, a. I, fasc. 2 (Roma, 1935) ἀναδημοσιευθεῖσαν εἰς *Atti del III Congresso Nazionale di arti e tradizioni popolari* (Roma, 1936), 437 - 454. Ἀλλως ὁ C. GIARDINA, La così detta proprietà degli alberi separata da quella del suolo in Italia (Palermo, 1942).

της, τῆς Μυκόνου, τῆς Πάρου, ὡς καὶ εἰς μεταγενέστερα, τοῦ 18ου αἰῶνος, τῆς Νάξου.

Ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων φαίνεται ὅτι ἡ λέξις ἐχρησιμοποιεῖτο γενικῶς εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν Κρήτην, ἦτο δὲ πράγματι νομικὸς ὅρος, προσδιορίζων ἀγροτικὸν ἀκίνητον, καὶ ἐσήμαινε τὸ κτῆμα μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν.

Οὕτως εἰς ἀνέκδοτον ἐγγραφον πακτώσεως¹⁾ ἐξ Ἱεράπετρας, Κρήτης, τῆς 15 Αὐγούστου 1600 τοῦ νοταρίου Βιολίνου Ζαμοφίλη Κ. (Violino Zamofli Costantin), ὅπερ ἀπόκειται εἰς τὸ Κρατικὸν Ἀρχεῖον τῆς Βενετίας (Archivio di Stato), ἀναφέρονται σχετικῶς τὰ ἑξῆς: «δίδει καὶ πακτώνει του... ἐκεῖνο τὸ κομμάτι τὸ σῶχωρο περιβόλι... τὸ ὁποῖο ἄνωθεν περιβόλι ἔχει μέσα ἐλιές, μικρὲς μεγάλες, ῥίζες δώδεκα, συκές, μικρὲς μεγάλες, ῥίζες δέκα καὶ ἐλιγόκι κλημα... τὸ ὁποῖο ἄνωθεν περιβόλι... τοῦ δίδει ὁ ἄνωθεν... ἀπόξυλα, ἡγουν ἀποῦ τὸ Νεόβριο²⁾ πρῶτο ἐρχόμενο, νὰ κρατῇ τὸ ἄνωθεν περιβόλι ὁ ἄνωθεν κύρ Κωσιαντῆς ὥστε νὰ κονπλήρουν συν χρόνοι τρεῖς...». Ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης σαφῶς ἐξάγεται ὅτι δὲν πρόκειται περὶ χωριστῆς μισθώσεως τῶν δένδρων ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἀλλ' ὅτι ἀντικείμενον τῆς συμβάσεως εἶναι ὁλόκληρον τὸ κτῆμα (γῆ καὶ δένδρα), καὶ κυρίως τὰ δένδρα, ἅτινα καὶ ἀπαριθμοῦνται, καὶ αὐτὰ δίδονται ἀπόξυλα. Πρὸς μείζονα δὲ διασάφησιν ὁρίζεται ἐν τῷ ἐγγράφῳ καὶ ἡ ἀκριβὴς ἐποχή, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἄρχεται ἡ τριετὴς πάκτωσις, ἦτοι μετὰ τὸν προσεχῆ Νοέμβριον, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, δηλαδή, καθ' ἣν ἔχουν συλλεχθῇ οἱ ἡρτημένοι κατὰ τὸν χρόνον τῆς συνάψεως τῆς συμβάσεως (15 Αὐγούστου) καρποὶ τῶν ἐλαιῶν, τῶν συκῶν καὶ τῆς ἀμπέλου.

Εἰς ἐκτετατότερον κρητικὸν ἐγγραφον πακτώσεως τοῦ ἔτους 1634³⁾ ὁ χρόνος λήξεως τῆς συμβάσεως προσδιορίζεται ὡς ἑξῆς: «... φηνήρωντας 1646 στὰ ἀπομαζώματα».

Ἐξ ἴσου σαφῶς ἐκφράζονται περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὅρου καὶ ἀνέκδοτα ἐγγραφα ἐκ Μυκόνου. Οὕτως εἰς ἐγγραφον πακτώσεως⁴⁾ τῆς 21 Ἀπριλίου 1690,

¹⁾ Πάκτωσις ἐν Κρήτῃ ἐκαλεῖτο ἡ μίσθωσις. Βλέπε κατωτέρω τὸν ὅρον πάκτωσις εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ μὲ ἄλλην νομικὴν σημασίαν.

²⁾ Νοέμβριον.

³⁾ Χριστιανικὴ Κρήτη, Α', 169.

⁴⁾ Εἰς τὴν Μύκονον, καθὼς καὶ εἰς τὴν Νάξον πάκτωσις ἢ πακτωσία εἶναι ἡ σύμβασις δανεισμοῦ ἐπὶ παραχωρήσει κτημάτων τοῦ ὀφειλέτου πρὸς τὸν δανειστήν, ὅπως οὗτος ἀντὶ τόκου καρπῶται ταῦτα μέχρι τῆς ἀποδόσεως τοῦ δανείου, ἔτι δὲ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν αὐτοῦ. Ἐν Νάξῳ ἡ πάκτωσις ἐλέγετο καὶ ἀμανάτι. Ἡ σύμβασις αὕτη παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς τὴν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ δικαίου προᾶσιν ἐπὶ λύσει, περὶ ἧς βλ. Δ. ΠΑΠΠΟΥΛΙΑ, Ἡ ἐμ-

διὰ τοῦ ὁποίου παραχωροῦνται ὑπὸ τοῦ ὀφειλέτου πρὸς τὸν δανειστὴν «τὸ *πραγμα* τῆς ἁγίας *Μαρίνας* καὶ τὴν φυτεῖαν στὸ *Μαμάτζο*, τὸ μερικὸν της, καὶ τὸ σπίτι ὁπῶχει στὸ *Κάστρο...*», ἡ λέξις ἀπόξυλον δὲν τίθεται εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν κτημάτων, ἀλλὰ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου προστίθεται εἰδικὴ ρήτρα, μὲ τὴν ἐξῆς διατύπωσιν: «τὰ ὅποια *πράγματα* τὰ ἐπῆρεν (ὁ δανειστής) ἀπόξυλον, καὶ πάλι νὰ τὰ παίρῃ (ὁ ὀφειλέτης) ἀπόξυλον». Πλήρως ὁμως ἐρμηνεύεται ὁ ὅρος εἰς τὴν ἐπίσης ἐκ Μυκόνου ἀπὸ 8 Ὀκτωβρίου 1794 δικαστικὴν ἀπόφασιν τῶν προεστῶν Μυκόνου, δικαζόντων ἐπὶ διαφορᾷ ἐκ συμβάσεως παχτώσεως. Εἰς αὐτὴν ἀναγράφονται τὰ ἀκόλουθα: «...καὶ εἶναι ἀπὸ τὴν σήμερον τὸ κλεῖσμα μὲ τὸ χωριὸ (τὰ παχτωθέντα) τῆς ἁνωθεν *Φραντζέσκας* (ὀφειλέτιδος), νὰ τὸ κάμῃ ὡς θέλει καὶ βούλεται ὡς *πραγμα* ἐδικὸν της· ὁ δὲ *Μιχελῆς* (δανειστής) δὲν μετέχει πλέον ἀπὸ τὸ κλεῖσμα καὶ τὸ χωριό, ὅτι ἔλαβεν τὰ ἄσπρα του· πλὴν ἐπειδὴ καὶ ἔχει το καλουργισμένον καὶ κοπρισμένον νὰ τὸ σπείρῃ, καὶ νὰ τὸ φάγῃ ὅλο ὁ *Μιχελῆς* καὶ νὰ τὸ παρατῇ τῆς ἀδελφῆς του, περὶ¹⁾ ἀπόξυλον».

Ἐκ τῆς Πάρου ἔχομεν ἀρκετὰ ἀνέκδοτα ἐγγράφα, εἰς τὰ ὅποια ἀπαντᾷ ὁ ὅρος «ἀπόξυλον», οὐδαμοῦ ὁμως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐδάφους ἄνευ τῶν ἐν αὐτῷ πεφυτευμένων δένδρων. Ἀντιθέτως, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξάγεται ἀνενδοιάστως ὅτι ὁ ὅρος καὶ εἰς τὴν νῆσον ταύτην σημαίνει τὸ ἀγροτικὸν κτῆμα μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν. Ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων ἀναφέρομεν τὰ ἀκόλουθα:

Εἰς διαθήκην τῆς 9 Μαρτίου 1730 ἡ διαθέτις σύζυγος ὁρίζει «τοῦ ἐξαδέλφου τῆς *Φραντζέσκου Βερεντζίνη* ἀφίνει ἓνα χωράφι νὰ τὸ μεράζου μὲ τὸν *Γιαννάκη Καζανόβα*, τὸ ὁποῖον εἶναι εἰς τὴν *Μπατούμενο*, ἡγουν νὰ γίνεται τρία μερδικά, νὰ παίρῃ ὁ *Φραντζέσκος* τὰ δύο καὶ ὁ *Γιαννάκης* τὸ ἓνα, περὶ ἀπόξυλον». Ἡ διαθέτις μετὰ τινος ἡμέρας ἀποθνήσκει καὶ ὁ σύζυγός της μετὰ τὸν θάνατόν της συντάσσει τὴν ἀπὸ 5 Ἀπριλίου 1730 διαθήκην του, εἰς τὴν ὁποίαν σχετικῶς μὲ τὸ χωράφιον τοῦτο διατάσσει τὰ ἐξῆς: «Τὸ χωράφι ἀφίνει ἡ συνβία του τοῦ *Φραντζέσκου Κωσταντῆ Βιζαρά* καὶ *Γιαννάκη Καζανόβα* ἀπόξυλον, νὰ παίρῃ ὁ σκευοφύλαξ τὴν *Ἰντράδα*²⁾, πὺν τοῦ λόγουν του τώρα ἔχει σπαρμένον μοναχὴ *Κοντοῦ*, καὶ ἐβγάνοντας τὴν δεκατίαν, νὰ γίνεται πέντε μερδικὰ ἢ νιτράδα, καὶ νὰ δίνῃ τὸ ἓνα μερδικὸ τοῦ *Μάρκου* ἀδελφοῦ του, τὸ ἄλλο τοῦ ἀνεψιοῦ του καὶ τὰ δὲ λοιπὰ τρία μερδικὰ, νὰ τὰ μεράζῃ, ὅπου γνωρίζει τέλειον χρειάζόμενον

πράγματος ἀσφάλεια κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον, Α' (Λειψία, 1909) § 6, καὶ Ἰ. Μελετοπούλου, Πρᾶσις ἐπὶ λύσει, εἰς περιοδ. «Πολέμων», Δ' (1949), 41 - 72 (καὶ εἰς ἀνάτυπον).

¹⁾ Περὶ = *però* ἰταλικὴ λέξις σημαίνουσα ἀλλ' ὁμως, ἀλλά.

²⁾ Ἡ ἰταλικὴ λέξις *entrata* = πρόσοδος, εἰσόδημα.

διὰ τὴν ψυχὴ του». Εἰς ἕτερον ἔγγραφον παραχωρήσεως κτήματος (ἀμπελίου) πρὸς ἐξασφάλισιν δανείου τῆς 6 Ἰουλίου 1738 ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: « . . . ἡ Μαρία νὰ κρατῇ τὰ ριάλια δέκα ἡμῖν, πὺν ἔλαβεν χωρὶς διάφορο καὶ ὁ Μιχελετάκης τὸ ἀμπέλι. Καὶ εἰς κάθεν καιρὸν, ἡγουν ἀπόξυλον τοῦ ἐφειτεινοῦ χρόνου, ἡθέλεν δώσει καὶ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸ χρέος της, νὰ τῆς ἐπαραιτᾷ ἐλεύθερο καὶ ἀνεμπόδιστο τὸ ἀμπέλι της εἰς τὴν ἐξουσίαν της ὡς πρωτητέρου». Τὸ ἐφειτεινοῦ χρόνον καθιστᾷ προφανῇ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπόξυλου.

Ἐκτὸς τῶν ἔγγραφων τούτων, ἐκ τῆς Πάρου ὑπάρχουν καὶ ἄλλα περιέχοντα τὸν ὅρον, τὰ ὅποια ὅμως παραλείπομεν ὡς μὴ προσθέτοντα τί τὸ οὐσιῶδες. Σημειοῦμεν ὅμως ὅτι ἐκ τῆς νήσου ταύτης ὑπάρχουν ἄλλα ἔγγραφα, εἰς τὰ ὅποια χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος *ιντραδά* ἀντὶ τοῦ ἀπόξυλου. Οὕτως εἰς τὸ ἀπὸ 3 Αὐγούστου 1685 ἀνέκδοτον πωλητήριον, διὰ τοῦ ὁποίου πωλεῖται χωράφιον, ὁρίζεται ὅτι (ἡ πώλησις) «νὰ γροικᾷται ἀπὸ *ιντραδάς*». Εἰς ἕτερον ἀπὸ 16 Νοεμβρίου 1730 ἔγγραφον δανείου ἐπὶ παραχωρήσει κτήματος συμφωνεῖται ὅτι «τελειώοντος οἱ δύο χρόνοι, πὺν ἔττι ἐταιριάσανε, ἀποκαμωμένη ἡ *νιτράδα*, ἡθέλεν ἔλθει ὁ Ἄντιστολος, νὰ εἶναι *νοικοκύρης* πάλε, στρέφοντας τὰ ριάλια εἴκοσι δύο τοῦ... (δανείου)».

Τέλος ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Νάξον, εὐρίσκομεν ἐξ αὐτῆς τὸ ἀπὸ 15 Μαΐου 1705 ἐνδιαφέρον ἔγγραφον *παχτωσίας*, δι' οὗ παραχωρεῖται ἔναντι τοῦ δανεισθέντος ποσοῦ χωράφιον, ἐν τέλει δὲ τοῦ ἔγγραφου τούτου, καὶ ὅχι εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ κτήματος, ἀναγράφεται: « . . . νᾶναι πάντοτε τὸ *πρᾶμα* ἀπόξυλον κατὰ τὴν τάξιν». Ἡ φράσις «κατὰ τὴν τάξιν», δὲν δύναται ν' ἀναφέρεται εἰς χωριστὴν κυριότητα τοῦ ἐδάφους ἀπὸ τῆς τῶν δένδρων, ἀλλ' ἀφορᾷ προφανῶς τὸ εἰσόδημα. Ἐπίσης εἰς ὅμοιον ἔγγραφον τῆς 21 Ἀπριλίου 1725 ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος διατύπωσις: « . . . καὶ εἰσὲ καιρὸν πὺν ἡθέλεν λάβει τ' ἄσπραν της ἡ κυρία Φιλίππα, ἀπόξυλον νὰ στρέφεται πάλι τὸ χωράφι εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς κερὰ Μαρίας».

Γενικῶς εἰρήσθω ὅτι ὁσάκις εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἀντικείμενον τῆς συμβάσεως ἦτο μόνον τὸ ἔδαφος ἄνευ τῶν ἐν αὐτῷ ὑπαρχόντων δένδρων, δὲν μετεχειρίζοντο ἴδιον τινὰ ὅρον, ἀλλὰ διετύπουν τοῦτο περιφραστικῶς. Οὕτως εἰς προικοσύμφωνον ἐκ Πάρου τῆς 20 Δεκεμβρίου 1721 προικίζεται: « . . . τὸ χωράφι ἐβγάνοντας μίαν ἐλαίαν καὶ ἓνα μπόλι τοῦ ἀδελφοῦ της κυρίου Νικολάου καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια εἶναι ξένα». Εἰς ἔγγραφον δὲ ἀνταλλαγῆς ἐκ Νάξου τῆς 16 Μαΐου 1719 ἀναγράφεται: « . . . δώνει τοῦ ἀφέντη Ντεγάνου τὸ χωράφι, ὅπου ἔχει . . . , ξέχως μίαν ἐλιά, ὅπου ἐκεῖ εἶναι τῆς Κυρίας Πρωτόθρονος».